

BOOKA.

Knjiga **146**

ELENA FERANTE
FRANTUMALJA

Naslov originala

Elena Ferrante

Frantumaglia

© Edizioni e/o, 2003.

Nuova edizione: settembre 2016.

ZA IZDAVAČA

Ivan Bevc

Nika Strugar Bevc

© za srpsko izdanje

BOOKA

11000 Beograd, Cara Dušana 68

office@booka.in

www.booka.rs

IZVRŠNA UREDNICA

Sanja Bogičević

PREVOD S ITALJANSKOG

Jelena Brborić

LEKTURA

Agencija Tekstogradnja

KOREKTURA

Ana Vranješ

PRELOM

Bodin Jovanović

DIZAJN KORICA

Monika Lang

ŠTAMPA

DMD Štamparija

Beograd, 2021.

Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene saglasnosti izdavača.

ELENA FERANTE
FRANTUMALJA

Prevela Jelena Brborić

I
Spisi
1991–2003.

Ova knjiga

Ova knjiga je namenjena onima koji su pročitali i voleli *Mučnu ljubav* (1992) i *Dane napuštenosti* (2002), prva dva romana Elene Ferante, i razgovarali o njima. Prvi je s godinama postao kulturni roman, Mario Martone je po njemu snimio jedan divan film, pitanja o autorkinoj povučenosti iz javnosti postajala su sve brojnija... Drugi je dodatno proširio autorkinu publiku, strastveni čitaoci i čitateljke su ga veoma zavoleli, a počeo je i da raste pritisak zanimanja za ličnost Elene Ferante.

Kako bismo zadovoljili radoznalost ove zahtevne i istovremeno velikodušne publike, odlučili smo da ovde prikupimo neka autorkina pisma izdavačkoj kući Edizioni e/o, malobrojne intervjuje, prepisku sa izvesnim čitaocima. Ovi tekstovi između ostalog pojašnjavaju, nadamo se konačno, razloge koji spisateljicu navode da se, kao što je to činila tokom proteklih deset godina, drži podalje od logike medija i njihovih potreba.

Izdavači, Sandra Ocola i Sandro Feri

BELEŠKA

Uvod izdavača za prvo izdanje *Frantumalje* je iz septembra 2003. godine. Sve beleške je uređivala redakcija.

1.
*Befanin*¹ poklon

Draga Sandra,

Pitala si me, prilikom mog poslednjeg prijatnog susreta s tobom i tvojim suprugom, šta nameravam da uradim za promociju *Mučne ljubavi* (treba da se naviknem da knjigu oslovjavam njenim konačnim naslovom). Pitanje si postavila ironično, proprativši ga jednim od onih tvojih nestašnih pogleda. U tom trenutku nisam imala hrabrosti da ti odgovorim, činilo mi se da sam već bila dovoljno jasna sa Sandrom, rekao je da se u potpunosti slaže s mojim izborima, nadala sam se da se toj temi nećemo vraćati ni u šali. Sada ti odgovaram pisanim putem, pisanje briše moje oklevanje, nesigurnost, popustljivost.

Ne nameravam da učinim ništa za *Mučnu ljubav*, ništa što bi podrazumevalo javno uplitanje moje ličnosti. Za ovu dugu priču već sam učinila dovoljno: napisala sam je; ako knjiga nešto vredi, to bi trebalo da bude dovoljno. Neću učestvovati u debatama ni na skupovima, ako me budu pozivali. Neću ići da prihvatam nagrade, ako budu želeli da mi ih uruče. Knjigu nikad neću promovisati, naročito ne na televiziji, ni u Italiji niti eventualno u inostranstvu. Uplitaću se samo pisanim

---

1 Befana je veštica koja donosi slatkiše dobroj, a ugalj nevaljaloj deci naveče šestog januara. (Prim. prev.)

putem, ali ću se truditi da i to svedem na najneophodnije. To sam neopozivo obećala samoj sebi i svojoj porodici. Nadam se da neću biti primorana da se predomislim. Svesna sam toga da bi to moglo da izazove izvesne probleme izdavačkoj kući. Veoma poštujem vaš posao, odmah ste mi postali dragi, ne želim da vam naneseš štetu. Ukoliko više ne želite da me podržavate, recite to odmah, razumeću. Uopšte nije neophodno da objavim ovu knjigu.

Teško mi je da izložim sve razloge koji stoje iza ove moje odluke, ti to znaš. Želim samo da ti se poverim da je u pitanju jedna moja opklada sa samom sobom, s vlastitim uverenjima. Smatram da knjigama, nakon što su napisane, autori nisu nimalo potrebni. Ako imaju nešto da ispričaju, pre ili kasnije će naći čitaoce, ako nemaju, neće. Primera imam na pretek. Mnogo volim one misteriozne antičke i savremene spise za koje se ne može pouzdano reći ko ih je napisao, ali koji su vodili i vode vlastiti intenzivan život. Oni su za mene neka vrsta noćnih čudesa, kao kad sam kao mala čekala Befanine poklone, odlazila sam u krevet izuzetno uzbuđena a izjutra sam se budila i pokloni su bili tu, a da Befanu niko nije video. Prava čudesa su ona za koja niko ne zna ko ih je počinio, bilo da je reč o onim najsitnijim čudesima skrivanih kućnih duhova ili o velikim čudesima koja te ostavljaju otvorenih usta. U meni se zadržala ta detinja želja za sitnim i velikim čudesima, i dan-danas verujem u njih.

I zato, draga Sandra, želim da budem jasna: ako *Mučna ljubav* sama u sebi ne sadrži dovoljno tkanja, šta da se radi, to znači da smo se ti i ja prevarile; ako ga pak ima, nit će se preplitati i stići dokle je u stanju da stigne, a na nama će biti samo da se zahvalimo čitaocima i čitateljicama što su je tako pažljivo uzeli za jedan kraj i povukli.

Uostalom, zar promocije ne koštaju? Ja ću biti najjeftinija autorka izdavačke kuće. Poštedecu vas čak i sopstvenog prisustva.

Veliki zagrljaj,

Elena

BELEŠKA

Pismo je datirano 21. septembra 1991.

2. *Krojačice majki*

Draga Sandra,

Veoma me je uznemirila ova priča o nagradi. Moram da ti kažem da ono što me zbunjuje više od svega nije to što će moja knjiga biti nagrađena, već što nagrada nosi ime Else Morante. Da bih napisala koji redak zahvalnosti kojim bih, pre svega, odala poštu autorki koju sam mnogo volela, bacila sam se na traženje odgovarajućih odlomaka u njenim knjigama. Otkrila sam da uznemirenost ume da pravi neslane šale. Listala sam i listala, i nisam naišla ni na jednu jedinu reč koja odgovara mom slučaju, kad se zapravo jasno sećam da ih je bilo mnogo. Trebalo bi porazmisliti o tome kako i kada reči beže iz knjiga, a knjige počnu da liče na prazne grobnice.

Šta mi je spustilo koprenu na oči u ovom slučaju? Tražila sam neki nedvosmisleno ženski odlomak o majčinskoj figuri, ali su mi glasovi muških naratora koje je Morante stvorila zamaglili pogled. Dobro sam znala da takvih odlomaka ima, pa ipak, da bih ih pronašla bilo je potrebno da se vratim utisku koji su na mene ostavili prvi put kad sam ih pročitala, kad mi je polazilo za rukom da u muškim glasovima prepoznam prerusene ženske glasove i osećanja. Međutim, kad želimo da postignemo tako nešto, najgore što možemo da učinimo jeste da čitamo s neodložnom potrebom

pronalaska odlomka koji bismo citirali. Knjige su složeni organizmi, redovi koji su nas duboko pogodili predstavljaju najintenzivnije trenutke čitalačkog potresa koji je tekst pokrenuo u nama još od prvih strana: treba dakle ili pronaći manu ili postati mana, u suprotnom postaje nemoguće pronaći reči za koje nam se činilo da su napisane baš za nas, ili, ukoliko ih pronađemo, deluju banalno, možda čak kao klišeji.

Naposletku sam se poslužila citatom koji vam je poznat, želela sam da ga stavim u epigraf *Mučne ljubavi*; ali teško ga je iskoristiti zato što s današnje tačke gledišta deluje sasvim jasno, kao običan ironični odlomak o tome kako muškarci s juga apstraktno sagledavaju putenost majki. I zato, ukoliko se odlučite da navedete taj pasus da biste pojasnili moje pismo zahvalnosti, prepisujem vam ovde odlomak u celini. Morante slobodno rezimira ono što će njen lik, Đudita, reći sinu, u vezi sa sicilijanskim stavom koji je momak zauzeo da bi, nakon teškog poniženja, obeležio kraj majčine pozorišne karijere i njen povratak manje uznemirujućoj figuri.

Đudita ga je ščepala za jednu ruku i obasula je poljupcima. U tom trenutku (to mu je naknadno rekla) izgledao je kao pravi Sicilijanac: od onih strogih, časnih Sicilijanaca koji uvek motre na svoje sestre, koji paze da one uveče ne izađu same, da ne laskaju udvaračima, da ne stavljaju karmin! Od onih za koje majka ima dva značenja: starica i svetica. Odgovarajuća boja majčine odeće je crna, ili u krajnjem slučaju siva ili smeđa. Njihova odeća je bezoblična, jer nikom, počevši od krojačica koje im šiju odeću, ne bi palo na pamet da pomisli da jedna majka može imati telo žene.

Njihove godine su beznačajna misterija jer je, u svakom slučaju, jedino starosno doba za koje znaju starost. Takva

bezoblična starost ima svete oči koje ne plaču za sobom već za decom; ima svete usne koje izgovaraju molitve ne za sebe već za svoju decu. A teško onome ko uzalud izgovori, pred tim sinovima, sveto ime njihovih majki. Teško njemu! To je smrtna uvreda!

Ovaj odlomak, molim vas, treba pročitati bez naglašavanja, normalnim glasom, bez pokušaja da se pribegne deklamacionom tonu loših pozorišnih glumaca. Ko god od vas bude čitao treba samo da naglasi, laganim tonom: *bezoblična, krojačice koje im šiju odeću, ženska tela, beznačajna misterija.*

I evo, naposletku, i mog pisma za žiri koji dodeljuje nagradu, nadam se da je jasno da reči Else Morante nisu nimalo izlizane.

Još jednom vam se izvinjavam za neugodnosti koje vam zadajem.

Elena

Dragi predsedniče, dragi članovi žirija,

Po glavi mi se vrzmaju brojne reči Else Morante, koju mnogo volim. Potražila sam neke od njih pre nego što sam počela da vam pišem, kako bih se njima poslužila da svojim rečima dam težinu. Našla sam ih veoma malo tamo gde sam se sećala da ih je bilo. Mnoge su se sakrile. Neke druge sam, iako ih nisam tražila, listajući prepoznala, i očarale su me više od onih koje sam tražila. Reči stvaraju nepredvidiva putovanja u umu onog ko čita. Tražila sam, između ostalog, reči o majčinskoj figuri, tako ključnoj u delima Morante, i čeprkala sam po *Varki* i *čaroliji*, po *Arturovom ostrvu*, po *Istoriji*, po *Aračeliju*. Naposletku sam

u Andaluzijskom šalu pronašla one koje sam, kad se sve uzme u obzir, možda tražila.

Vi ih sigurno poznajete bolje od mene i nema potrebe da vam ih transkribujem. Govore o tome kako sinovi vide svoje majke: večito stare, sa očima svetica, s pogledom svetica, u crnoj, sivoj ili u najboljem slučaju smeđoj odeći. Na početku autorka govori o određenim sinovima „od onih strogih, časnih Sicilijanaca koji uvek motre na svoje sestre“. Ali već nakon nekoliko rečenica, ostavlja po strani Siciliju i prelazi – meni se tako čini – na manje lokalizovanu sliku majke. Do toga dolazi pojavom prideva *bezoblična*. Odeća majki je bezoblična, a njihovo jedino starosno doba je starost, i ona je bezoblična „budući da“, kako piše Elsa Morante, „nikom, počevši od krojačica koje im šiju odeću, ne bi palo na pamet da pomisli da jedna majka može imati telo žene“.

To „nikom ne bi palo na pamet da pomisli“ za mene je veoma značajno. Ono pokazuje da je bezobličnost toliko moćna, da toliko ograničava reč „majka“ da sinovi i kćerke, kad razmišljaju o telu na koje se ta reč odnosi, nisu u stanju da mu bez odbojnosti daju oblik koji mu sleduje. To ne umeju ni krojačice, koje su i same žene, kćerke, majke. Baš naprotiv, bez razmišljanja, one na majkama kroje odeću koja iz nje briše ženu, kao da ta druga ima leprozan efekat na prvu. One to čine i starosno doba majki pretvara se u beznačajnu misteriju, a starost postaje jedino doba za koje znaju.

O ovim „krojačicama majki“ svesno sam počela da razmišljam tek sad, dok pišem. Ali one su mi veoma zanimljive, naročito ako ih povežem s jednim izrazom koji sam oduvek smatrala interesantnim, još otkad sam bila devojčica. Izraz je „skrojiti po meri“. Zamišljala sam da krije neko zlokobno značenje: neku pakosnu agresiju, agresiju koja cepa odeću i mučno obnažuje; ili još gore, neku magiju u stanju da ti preoblikuje

telo sve do skarednosti. Danas mi to značenje ne deluje ni zlo-
kobno ni mučno. Štaviše, uzbuđuje me veza između reči seći,
obući, reći. I deluje mi zanimljivo da se iz te veze izrodila me-
tafora za klevetanje. Kad bi krojačice majki naučile da ih ode-
vaju obnažujući ih, ili kad bi im krojile odeću koja se pripija uz
njih sve dok ne povrate ženske obline koje imaju ili su imale,
uz pomoć odeće bi obnaživale njihova tela i njihove godine ne
bi više predstavljale beznačajnu misteriju.

Možda je Elsa Morante, govoreći o majkama i njihovim kro-
jačicama, govorila o potrebi da se za njih pronade prava ode-
ća i da se odbace navike koje pritiskaju reč „majka“. Ili mož-
da nije. U svakom slučaju, ja se sećam drugih njenih prizora
(vraćanje na „majčinski pogrebni pokrov“ na primer, definisan
kao „tkanina sveže ljubavi na leproznom telu“) u kojima bi bilo
lepo izgubiti se kako bismo iz njih izašli kao nove krojačice
spremne da se bore s greškom Bezobličnog.

BELEŠKA

Autorka nije otišla da primi nagradu za prvo delo, koju je *Mučnoj ljubavi* dodelio žiri četvrtog izdanja nagrade „Pročida, Arturovo ostrvo – Elsa Morante“ (1992). Izdavačkoj kući je, međutim, poslala ovde navedeno Pismo žiriju, koje je pročitano tokom proslave dodele nagrade. Tekst je objavljen u *Cahiers Elsa Morante* i uredili su ga Žan Noel Skifano i Tjuno Notarbartola, Edizioni Scientifiche Italiane 1993, a ovde je štampan uz blage izmene. Gorenavedeni odlomak Else Morante nalazi se u *Andaluzijskom šalu*, Einaudi 1985, str. 207–208.

3.

Pisanje na zadatu temu

Draga Sandra,

Kakvu ste užasnu stvar napravili: kada sam, drage volje, prihvatila da napišem nešto povodom proslave godišnjice vaše izdavačke kuće, otkrila sam da je spuštanje nizbrdicom pisanja na zadatu temu lako, čak i prijatno. Šta će se sad desiti? Hoće li sad, kad sam zbog vas izvukla čep, sva voda pojuriti niz slivnik? U ovom trenutku se osećam spremnom da pišem o bilo čemu. Zatražićete da prigodnim rečima obznanim kupovinu vašeg novog automobila? Odnekud ću iščeprkati sećanje na svoju prvu vožnju automobilom, i red za redom, doći ću do toga da vam čestitam na vašem automobilu. Zatražićete da čestitam vašoj mački na mačićima koje je omacila? Ekshumiraću mačku koju mi je moj otac najpre poklonio, a zatim, razdražen maukanjem, uzeo i ostavio na putu za Sekondiljano. Zatražićete da napišem doprinos vašoj knjizi o Napulju danas? Poći ću od onog puta kad sam se plašila da izađem iz kuće da ne bih srela nasrtljivu komšinicu kojoj se moja majka suprotstavila izbacivši je iz kuće i, reč po reč, izvući ću na površinu strah od nasilja koje se na čoveka u današnje vreme spušta zaobilaznim putem, upravo dok stara politika preuređuje svoje adute, a nikom nije jasno gde su novi koje bi trebalo da podržimo. Moraću da pružim sitan

prilog ženskoj potrebi da se nauči da se voli majka? Ispričaću kako me je majka stezala za ruku na ulici kad sam bila mala – počću od toga – uostalom, kad bolje razmislim, to bi mi se zaista svidelo, čuvam u sebi dalek osećaj dodira naše kože, nje koja mi steže ruku u strahu da ću se iskobeljati i pojuriti razrovanom ulicom punom opasnosti, sebe koja osećam njen strah i zbog njega se i sama bojim – i zatim ću naći put kojim ću doći do svog malog zadatka čak vešto citirajući Lus Irigaraj i Luizuru Muraru. Reći povlače druge reči, jednu stranicu koju će odlikovati kakva banalna, elegantna, bolna ili zabavna doslednost, na bilo koju temu, uzvišenu ili nisku, jednostavnu ili složenu, slabašnu ili temeljnu, uvek je moguće napisati.

Kako dakle postupiti, odbiti čak i drage osobe u koje imamo puno poverenje? To nije slučaj sa mnom. Napisala sam kome-morativne retke, pokušavam da vam prenesem iskreno divljenje prema plemenitoj borbi koju ste vodili tokom svih ovih godina i iz koje je danas, čini mi se, još teže izaći kao pobednik.

Evo, dakle, moje poruke, čestitam. Ovog puta sam pošla od žbuna kapra. A potom, šta znam. Mogla bih da vas zatrpam sećanjima, mislima, univerzalnim prikazima. Šta je za to potrebno? Osećam da mogu da pišem na zadatu temu o mladima danas, o izopačenosti televizije, o Di Đakomu, o Frančesku Jovinu, o umetnosti zevanja, o nekoj pepeljari. Čehov je, veliki Čehov, razgovarajući s nekim novinarom koji je želeo da zna kako nastaju njegove priče, uzeo u ruku prvi predmet koji mu se pod njom našao – upravo jednu pepeljaru – i rekao mu: „Vidite li je? Navratite sutra i daću vam priču s naslovom *Pepeljara*“. Prelepa anegdota. Ali kako se i kada prilika pretvara u potrebu za pisanjem? To ne znam. Znam samo da pisanje ima deprimirajuću stranu, kad nervatura prilike postane vidljiva. U tim slučajevima čak i istina može delovati izveštačeno. I stoga vam, kako bi se izbegli nesporazumi,

na margini, bez kapra ili bilo čega drugog, bez književnosti, dodajem da su moje čestitke iskrene i ganutljive.

Do skorog viđenja,

Elena

U jednoj od mnogih kuća u kojima sam stanovala kao devojčica, u ma koje godišnje doba izbijao je jedan žbun kapra iz zida koji je gledao na istok. Zid je bio ogoljen, s pukotinama, i svako seme je pronalazilo malo zemlje. Ali je taj kapar, pre svih drugih, rastao i cvetao tako veličanstveno, a sa druge strane tako nežnih boja, da je u meni ostao utisak o pravednoj snazi, o pitomoj energiji. Seljak koji nam je iznajmljivao kuću potkresivao je biljke svake godine, ali uzalud. Kad je odlučio da ulepša zid, rukama je naneo ujednačen sloj maltera, a zatim ga prebojio nepodnošljivom svetloplavom bojom. Ja sam dugo čekala, s nadom, da korenje kapra još jednom pobedi i iznenađa nabora glatku površinu zida.

Danas, dok tražim način da uputim čestitke svojoj izdavačkoj kući, osećam da se to dogodilo. U malteru su se pojavile neravnine, kroz malter su se ponovo probile prve klice kapra. I stoga se nadam da će izdavačka kuća Edizioni e/o nastaviti da se bori protiv maltera, protiv svega onoga što obezličava ujednačavanjem. Da to čini tvrdoglavo pomažući da, iz jednog u drugo godišnje doba, poput kapra cvetaju knjige.

BELEŠKA

Prilika koja se pominje je petnaesta godišnjica izdavačke kuće Edizioni e/o (1994). Tekst u fusnoti pisma je uključen u katalog izdavačke kuće štampan za tu priliku.

4. *Adaptacija knjige*

Dragi Sandro,

Naravno da sam radoznala, jedva čekam da pročitam Martoneov scenario, molim te da mi ga proslediš čim ga dobiješ. Plašim se da time što ću ga pročitati neću moći da doprinesem ni na koji drugi način osim što ću zadovoljiti svoju radoznalost, što za mene znači da ću shvatiti čime se iz moje knjige hranio i hrani Martoneov filmski projekat, u koji ga je živac dirnuo tekst, kako je razbuktao njegovu maštu. Osim toga, kad bolje razmislim, predviđam da ću se zateći u pomalo smešnoj situaciji, pomalo neprijatnoj: pretvoriću se u čitaoca tuđeg teksta koji mi priča priču koju sam sama napisala; na osnovu njegovih reči zamišljaću ono što sam već zamislila, *videla*, utemeljila sopstvenim rečima, i ta druga slika će milom ili silom morati da se obračuna – ironično? tragično? – s prvom; ukratko postaću čitalac jednog mog čitaoca koji će mi na svoj način, svojim metodama, svojom inteligencijom i osećajnošću, ispričati ono što je pročitao u mojoj knjizi. Kako ću to doživeti ne umem da ti kažem. Strah me je da ću otkriti da svoju knjigu ne poznajem dovoljno. Plašim se da ću u tuđem tekstu (scenario je, pretpostavljam, stručno prilagođen tekst, ali bez obzira na to tekst koji pokušava da ispriča neku priču) otkriti ono što sam zaista ispričala i

da ću prema tome osetiti odbojnost; ili da ću otkriti njegovu slabost; ili pak prosto primetiti šta mu nedostaje, šta je trebalo da ispričam ali zbog nesposobnosti, zbog bojažljivosti, zbog ograničavajućih književnih izbora, zbog površnosti, nisam ispričala.

Ali dosta, ne želim dalje da dužim. Moram da priznam da zadovoljstvo koje pruža novo iskustvo preovlađuje nad sitnim strepnjama i brigama. Mislim da ću ovako postupiti: pročitacu Martoneov tekst zanemariivši činjenicu da je u pitanju jedan korak kako bi se stiglo do njegovog filma; pročitacu ga kao da se radi o prilici da kroz posao, kroz tuđu domišljatost dublje upoznam ne svoju knjigu, koja sad već vodi sopstveni život, već materiju koje sam se tokom pisanja knjige dotakla. Štaviše, reci mu, ako ga vidiš ili se čuješ s njim, da ne želim da od mene očekuje stručni doprinos.

Veoma sam ti zahvalna na mukama koje sebi zadaješ.

Elena

BELEŠKA

Pismo je datirano aprila 1994. godine, i odnosi se na scenario Marija Martonea napisan na osnovu *Mučne ljubavi*. Režiser je poslao tekst Eleni Ferante zajedno s propratnim pismom. Usledila je razmena pisama koja objavljujemo u nastavku.

5.
Reinvencija Mučne ljubavi
Prepiska s Marijom Martoneom

Kampanjano, 18. april 1994.

Poštovana gospođo Ferante,

Ovo što vam šaljem je treća verzija scenarija na kome radim. Kao što možete da zamislite, biće i drugih koje će korak po korak beležiti izmene, nove ideje, promene u vezi s razvojem likova ili izborom ambijenata. Jedan scenario je, zapravo, pomalo nalik mapi: što je precizniji, putovanje koje počinje snimanjem filma postaje slobodnije. Sve do tada, nijednog trenutka se ne prestaje s radom na njemu.

Potrudio sam se da razumem i uvažim knjigu i da je u isto vreme provučem kroz svoja iskustva, svoja sećanja, svoju sliku Napulja. Pokušavam da oživim jednu Deliju koja je možda drugačija od one koju vi poznajete: to je neophodno zato što ste u romanu želeli da sakrijete njenu sliku. Otkrivajte njene misli, čitaocu pružate ključna uporišta, ali nikada je ne opisujete pred našim očima, kao što je to slučaj sa ostalim likovima. Ovaj čudesan postupak u pisanju, koji stvara misteriju odnosa između Delije i Amalije, za mene će neizbežno morati da se rasprši kako bi se kasnije, bar se nadam, ponovo kinematografski spojio: naime, mi na samom

početku filma moramo da vidimo Deliju. Ono što ja pokušavam da uradim je da Deliji pružim ličnost koja se nalazi na sredokraći između lika iz vašeg romana i glumice koja će ga glumiti, Ane Bonajuto, sledeći meni drag postupak (ukoliko ste bili u prilici da pogledate taj film, pomislite na lik Renata Kačopolija i glumca Karla Čekija u *Smrti jednog napolitanskog matematičara*). U pitanju je pokušaj da se priči pristupi s kinematografskom konkretnošću: ne smemo zaboraviti da će kamera zaista snimiti to lice, to telo, taj pogled.

Flešbekova, poput glasova van ekrana (*voice off*) možda ima previše, ali imajte u vidu činjenicu da se radi o materijalu koji se može montirati naknadno, uz mnogo slobode, i koji mi se zasad čini da je bolje zadržati. Uneo sam izvesne izmene i u izbor mesta događanja, videćete pre svega da sam hotelsku sobu zamenio toplom banjom. Do ovih izmena, poput drugih koje će verovatno uslediti, dolazi, pre svega, zbog toga što ću se truditi da pronađem stvarna mesta koja se približavaju duhu romana umesto da pokušam scenografski da oživim mesta dešavanja; a na drugom mestu zato što je ponekad (kao što je slučaj sa hotelskom sobom) videti nešto na ekranu neizbežno drugačije od toga kako ga vidimo u mašti. Iz istog tog razloga bi mi bilo draže da, na primer, ujak Filipo ima obe ruke umesto jedne: plašim se da bi se u suprotnom gledaoci pitali u čemu je trik.

Što se tiče perioda u kome se odvija radnja filma i predizborne klime koju sam naznačio u drugom planu, voleo bih da čujem vaše mišljenje: ne bih voleo da deluje proizvoljno. Šaljem vam fotokopiju jednog članka objavljenog u dnevnim novinama *Il manifesto*, koji mi se čini da dobro dovodi u vezu ženstvenost Alesandre Musolini i fašizma kao „antropološke“ činjenice u Napulju: jednog odnosa koji mi ne deluje sasvim irelevantno za događaje iz *Mučne ljubavi*.

Molim vas, dakle, da ne oklevate i da mi, ukoliko to želite, date svoje smernice i predloge, sve do sitnih detalja: za mene će biti dragoceni. Iskreno se nadam da vas scenario neće razočarati: značilo bi mi da se upustim u snimanje filma računajući na vaše poverenje.

Srdačno i sa zahvalnošću,

Mario Martone

Dragi Martone,

Vaš scenario me je oduševio do te mere da, iako sam to pokušala u više navrata, nisam uspela da stignem dalje od prvih redaka u kojima iskazujem svoje poštovanje i divljenje prema vašem radu. Iskreno se plašim da ne znam kako da doprinesem vašem projektu. Stoga sam odlučila da postupim ovako: u nastavku ću vam, sitničarski i uz izvesnu dozu nelagode, naznačiti uzgredne, u nekim slučajevima sasvim irelevantne tačke na kojima biste mogli poraditi, i to ću učiniti na isti način na koji sam ih izdvojila čitajući, bez pretenzija. Mnoge primedbe će vam delovati neosnovano, motivisane događajima i likovima onakvim kakvi su se zadržali u mojoj glavi, a ne kakvi su u knjizi. Osim toga, možda ne uzimaju u odgovarajućoj meri u obzir vaš trud da ponovo izmislite Delijin lik u kinematografskom ključu. Unapred vam se izvinjavam.

Str. 10

Pominjanje Avgusta: Delija je osoba čiji je svaki mišić napet, svaka reč odmerena: ljubazna i hladna, nežna i nepriступačna. Njeni odnosi s muškarcima ne predstavljaju iskustva već eksperimente u kojima ispituje zagušen organizam:

eksperimente koji uvek propadaju. Nije u stanju, verujem, ni malo da uživa u samoći. Samoća za nju ne predstavlja predah, trenutak odmora od burnog života već rokadu pretvorenu u način života. Svaki njen pokret je poput čvora. Događaji iz romana će ga razvezati. I stoga mi se ne čini korisnim davati naznake njenog normalnog života, sačinjenog od uobičajenih rečenica i osećanja. Sve i kad bi i postojao neki Avgust, Delija o njemu ne bi govorila. Sve u svemu, uklonila bih ovo čisto ime i naznaku samoće, kao i „hajde malo da popričamo“.

Str. 14

Replika Marije Rozarije deluje mi suviše. Zamenila bih je nekom drugom, koja odmah i jasno daje naznaku očeve ljubomore. Iskoristiću ovu priliku da dodam da bi možda bilo zgodno pojasniti da je otac *oduvek* bio ljubomoran. Delija je upravo na osnovu te očeve ljubomore izgradila sliku o *nevernoj majci*. Kao mala je sebe ubedila da ju je Amalija donela na svet samo kako bi je izbacila iz sebe, kako bi se odvojila od nje i razuzdano se podala drugima. Taj Amalijin duh – a ne sama Amalija – predstavlja mesto ukrštanja očevih opsesija i osećanja napuštenosti male Delije (aluzija na ostavu, na prvim stranicama).

Str. 16–17

Druga replika Marije Rozarije i Vandina replika koja sleđi deluju mi neopravdano. Izgovaraju ono što sve tri sestre već znaju. Replike su formulisane kao retorička pitanja koja možda mogu biti od koristi gledaocima, ali ne i likovima. Osim toga, ne protivreči li ton Marije Rozarije onome što govori o suprugu i o sebi? Ako je tema razgovora bekstvo iz Napulja i od porodičnih dešavanja, možda bi bilo bolje da tri sestre razgovaraju kroz replike kojima drugim dvema otkrivaju ponešto o svakoj od njih.

Str 18

Telo stare šivaće mašine i devojčicino istraživanje iste mogu poslužiti kao uvod za majčine kućne poslove, za temu odeće (zamišljanje majke koja oblači odeću za koju će se ispostaviti da je izabrana za nju), za ranu na prstu. Sve su to (šivaća mašina, igla, kreda, naprstak, jastuče za igle i rukavice i materijali i haljine) signali koji ukazuju na to kako je Amalija skrivala ili isticala svoje neposlušno telo koje je trebalo kazniti. Ali želim takođe da naglasim da Amalijin posao ukazuje na bitku koja se tokom četrdesetih i pedesetih godina vodila u određenim društvenim miljeima kako bi se s prostog preživljavanja prešlo na imućniji život (plavi komplet i Kazertin kaput od kamelhara su u očima male Delije predstavljali dokaz postojanja majčinog *drugog* života, jednog tajnog života). U korenu događaja iz *Mučne ljubavi* leži veliko traćenje energije kako bi se iz nestabilnosti radničke klase prešlo na simbole izvesnih paraturbujskih komoditeta. Potrebno je zamisliti da je Nikola Poledro svojim špekulisanjem potpomagao očevu periferijsku poslastičarnicu; da je Nikola Poledro proživeo fazu ekonomskog procvata na račun „umetnosti“ Delijinog oca; da je zatim skliznuo u sitne ilegalne poduhvate kako bi naposljetku životario na rubu zahvaljujući sinovljevim ilegalnim kamorističkim aktivnostima. Potrebno je zamisliti da je Delijinog oca isprva odlikovao izvestan sirov talent – slika iz prodavnice sestara Vosi možda je zaista njegova – preusmeren na potrebu da se što pre snađe u životu, a zatim i na potrebu da ne zaostaje za Kazertom (blagostanje kojim se Kazerta razmeće u njemu je probudilo zavist, zlobu). Potrebno je zamisliti da je ovaj trud, uloženi da se pređe na viši status, u njemu rasplamsao napetost i nasilnost koje su se stopile s ljubomorom, sa strahovima seksualne prirode, sa osvetama

zbog proćerdanog talenta, zbog podnetog izrabljivanja. Na ovo spletkarenje Delija gleda kao na muška posla. Ali su značajni trenuci kad prvi put postaje svesna toga da je majčin posao porodici donosio novac; da je majčino telo bilo obnaženi model na osnovu kog je nastala *Ciganka*; da je do zavade između Kazerte i njenog oca (i Amalijinog uplitanja) došlo usled neslaganja oko novčanog iskorišćavanja slike tog tela.

Str. 19

Zašto je glas naratora koji nas priprema za scenu u liftu ovde? Zar ne bi bilo bolje da vidimo Amaliju koja sa odmorišta doziva Deliju i da se zatim vratimo na scenu?

Str. 33

Delijina prva replika deluje mi bezrazložno. Osim toga, u mojoj glavi, otac je oduvek bio ljubomorno nasilan. Ovde se razlozi za njegovu ljubomoru prosto usložnjavaju i bes se rasplamsava.

Str. 34

Čini mi se da je lik oca Nikole Poledra – Antoniovog dede – nedovoljno prisutan (možda pak grešim). S druge strane, potrebno ga je jasno izdvojiti zbog uloge koju ima. Kazerta ne prodaje kafe-poslastičarnicu, ali primorava oca poslastičara da je proda. Starca treba zamisliti kao „iskorišćavanog“ od Nikole, koji za to vreme *izigrava gospodina*.

Str. 38

Tema slike bi se mogla obogatiti izvan okvira moje knjige: to je jedini trenutak u kom Delijin otac može uspešno da oscilira između hvalisavosti i protraćenog talenta.

Str. 53

Nemam ništa protiv promene mesta dešavanja (banja umesto hotela). Plašim se samo da bi se, kao što sam već rekla, mogla izgubiti jedna odlika Delijinog lika: njeno telo se blokiralo u nekoj vrsti programskog preokreta figure pune seksualnog naboja koju je pripisala majci. Scena ili treba da prenese zakočenost Delijinog tela između odbojnosti i požude, i istovremeno njenu bolnu ljudskost, ili postoji rizik da se pretvori u sitan erotski prilog koji se udejljuje gledaocu.

Str. 68

Eliminisala bih ovo „pogledaj, pogledaj, pogledaj...“. To mi ne deluje kao ton kojim bi se poslužila Delija.

Str. 68

Na temi slike bi – ponavljam – možda trebalo još poradići. Aspekt potrage za ekonomskim, društvenim i kulturnim osamostaljivanjem kroz mitologizaciju umetnosti mogao bi da predstavlja „pozitivnu“ stranu oca, koji ima talenat na koji društvo gleda nepovoljno, koji nije negovan ali je ambiciozan. Međutim, ne mislim da je ovde reč o nečemu što treba dodati već možda samo prikazati, kad budete radili s glumcem koji će tumačiti tu ulogu.

Str. 74

Delijina replika je teška. Treba je shvatiti ne kao nekakvo otkrovenje (u pitanju je otkrovenje za gledaoca, ali ne i za nju), već kao trud da sebi prizna već poznatu istinu koja se tek u tom trenutku pretvara u reč.

I za kraj: nemam ništa protiv izborne aktualizacije, pod uslovom da ona ostane „pejzaž“, udaljeni zvuk, a ne nužni detalj.

Nadam se da ćete biti blagi prema meni. O tome kako se čita jedan scenario ne znam gotovo ništa, verovatno sam s dozom umišljenosti zabeležila stvari koje su već bile jasne, koje se već nalaze u tekstu ili koje nemaju mnogo veze s pričanjem priče kroz slike. U tom slučaju bacite u kantu za smeće sve i zadržite samo moje divljenje prema vašem istraživanju, prema vašem radu. Ono što mi je važno (i što mi laska) u vezi s mojom knjigom je što ste se njom poslužili kako biste pokrenuli maštu i kreativnost koje vam obe u potpunosti pripadaju.

S poštovanjem,

Elena Ferante

Dragi Martone,

Ova poslednja verzija mi se dopada još više od prethodne, ali ne umem jasno da vam objasnim zašto. Znam samo da sam vaš tekst uspela da pročitam uz snažne emocije i unoseći se u njega onako kako sa svojim to nikad nisam mogla. Što više vi preoblikujete *Mučnu ljubav*, ja sve bolje pronalazim, vidim, osećam šta nosi u sebi. U pitanju je osećaj o kom moram da porazmislim. Za sada sam rezultatom zadovoljna kako zbog vas tako i zbog sebe.

U pogledu smeštanja Delije u Bolonju gotovo da nemam primedbi. Rim ne igra nikakvu ulogu u priči; eventualno joj